

Andelko Badurina

RAZVOJ SAKRALNOG PROSTORA (X)

III. Visoke nekršćanske civilizacije

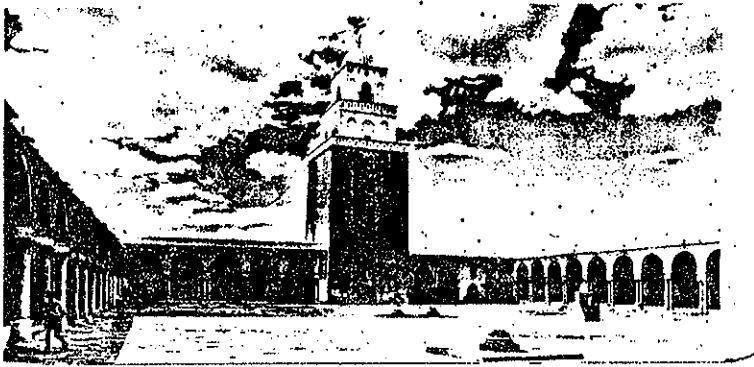
3. Islamski sakralni prostori

Glavni sakralni prostor muslimana zove se u krajevima koji su bili pod turskom dominacijom *džamija* (od arap. *gemi* = onaj koji okuplja), odnosno u krajevima arapske kulture *mošeja* (od arap. *mazgit* = mjesto klanjanja). Građene su po uzoru na prvu džamiju koju je podigao sam Prorok 622. godine u Kubi kraj Medine.

Ta prva džamija bila je u stvari kvadratično dvorište uz čiji je sjeverni zid bio trijem na stupovima od palminih stabala, prekriven granjem i zemljom. Isprva je bila usmjerena na sjever, prema Jeruzalemu, a sam ju je Prorok uskoro usmjerio prema jugu, prema Meki, i sagradio joj još jedan trijem. Tu su se okupljali Prorokovi sljedbenici, on ih je tu poučavao i tu su zajedno molili.

Po uzoru na taj molitveni prostor uskoro su se počeli graditi molitveni prostori i po drugim krajevima kuda se širio islam. Zbog blage klime isprva se grade samo trijemovi, no kad se islam proširio i u hladnije krajeve, počinju se graditi i natkriveni prostori. U prvo su se doba islama vjernici zapravo okupljali na zajedničku molitvu pred kopljem zabodenim u zemlju (*mihbar*), redovito negdje izvan grada, no kasnije se posvuda redovito grade džamije.

Džamija predstavlja jedinstven, centralni prostor (*orta jeri*) koji se sav može obuhvatiti jednim pogledom. Kvadratičnog je ili neznatno izduženog oblika u tlocrću, nadstvođen kupolom na pandativima ili trompama. Ispod kupole je često drvena galerija za svjetiljke, te prozori kroz koje dolazi danje svjetlo. Sva prostorija za zajedničku molitvu je jedinstvena bez raščlanjenja na manje prostore, a usmjerena je prema južnom zidu (*kibla*), koji je pak okrenut prema Meki. U tom je zidu izdubena niša (*mihrab*) za predvoditelja molitve (*Kijeris*), te drvena ili kamena propovjedaonica (*mimber*, ili *minbar*). U većim džamijama postoji i još nekoliko manjih propovjedaonica (*ćusra*) (Sl. 1-5).

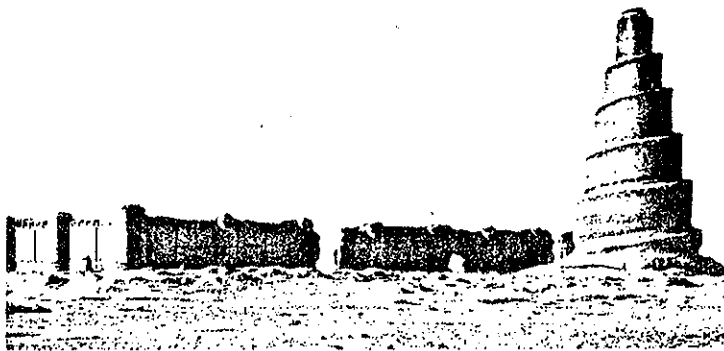

Sl. 1. Velika džamija u Kajranu.

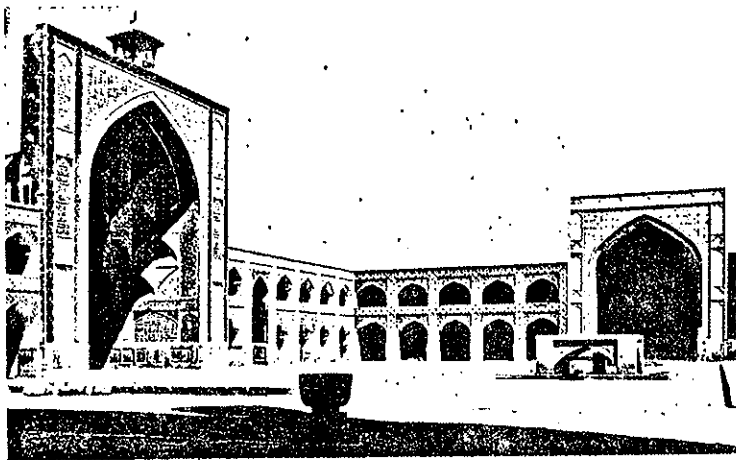
a) Dvorište i minaret (724. g.)

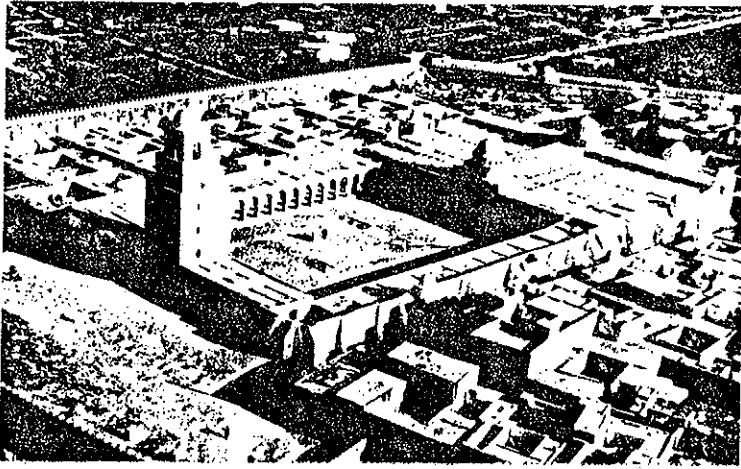
b) Pogled na džamiju sa sjevera (836. g.)

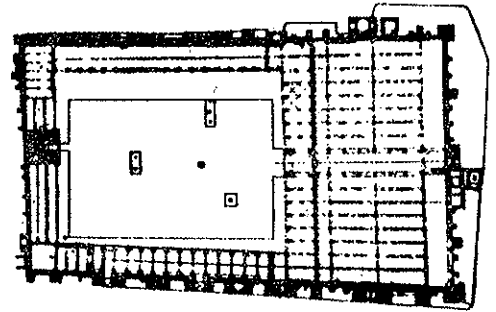
Sl. 2. Velika džamija i minaret Samara. Najveća džamija u islamskom svijetu. Počeo ju je graditi al-Mutevekil 847. g.

Sl. 3. Glavno dvorište i česma Mesđid-džamije u Isfahanu (1088. g.)

a)

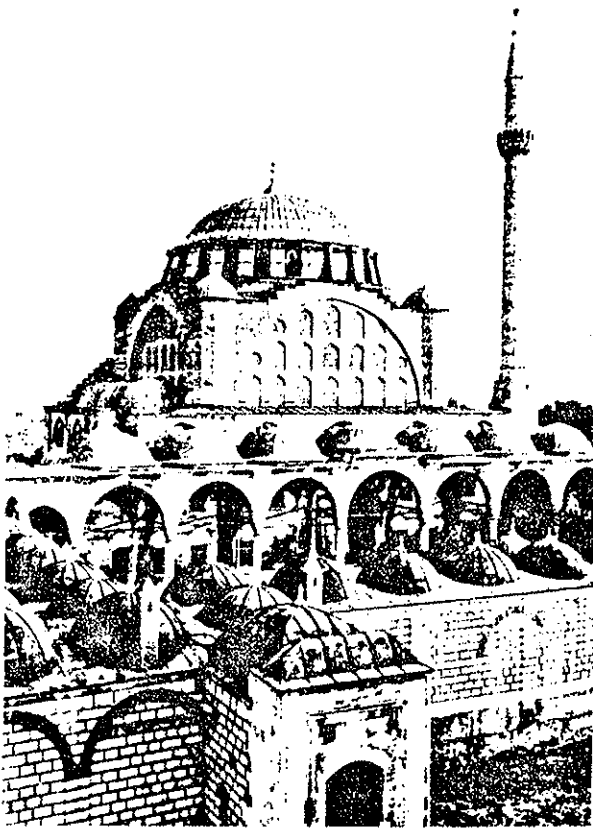

b)

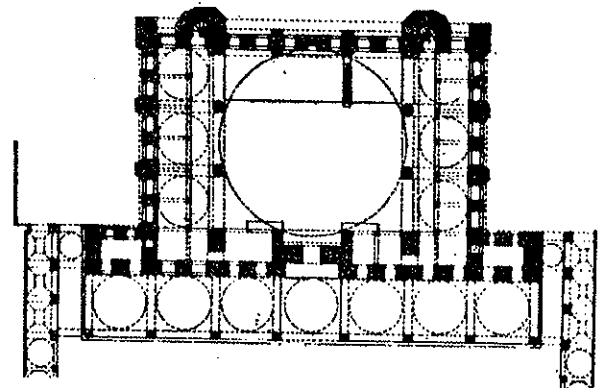
Sl. 4. Komplex velike mošeje u Kairunu (Tunis), 830. g.

a) Pogled iz zraka

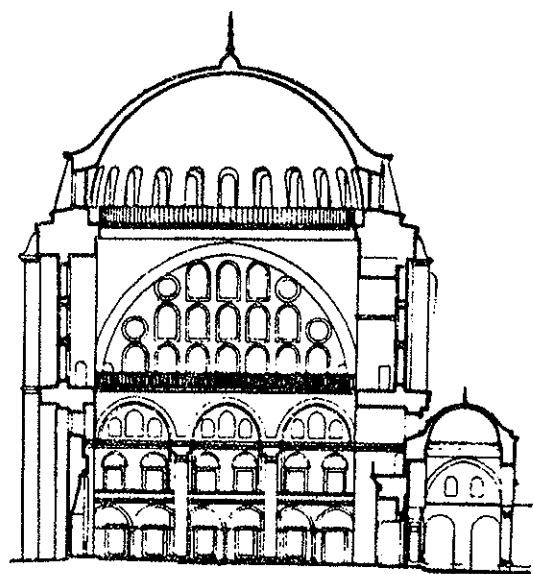
b) Tlocrt

a)

b)

c)

Sl. 5. Mikrimah-džamija u Carigradu (1550. g.) djelo jednog od najvećih turskih graditelja Sinana.

a) Pogled, b) Tlocrt, c) Presjek

Kako u islamu nema žrtava, nema ni žrtvenika.

Sav pod džamijske prekriven je sagovima.

Zidovi i unutrašnjost kupole iznutra (a često i izvana) ukrašeni su geometrijsko-apstraktnim ornamentima i citatima iz kur'ana, u kojima prevladava zlatna i zelena boja. U tom ornamentu nema ljudskih ni životinjskih likova. O odsutnosti ljudskog lika u islamskoj umjetnosti ima više teorija, no najraširenija je ona, da je to zbog toga što je Prorok jednom rekao da će u paklu najviše trpjeti slikari jer su se drznuli oponašati Allahov stvaralački čin. Slike je zabranio 722. god. Jazid II., dakle, nekako u isto vrijeme kada se u Carigradu odvijaju ikonoklastičke prepirke.

Svjetlo u unutrašnjost dolazi kroz obojene prozore postavljene dosta visoko, pod kupolom, tako da je cijela unutrašnjost ispunjena jednoljnom transformiranom obojenom svjetlošću. Noću se prostor osvjetljava svijećnjacima koji vise ili se smještaju na galerije.

Usko vezan za ovaj glavni prostor, ponegdje se još nalazi i galerija za onoga koji je dao graditi džamiju, zatim galerija za mujezine koji asistira molitvi (*mahvil*), te galerija za žene.

Sa sjeverne vanjske strane džamijske nalazi se povišeno mjesto za dvije do tri kamene stube (*dakka*) za one koji se mole izvana, u dvorištu. U ovom trijemu nalazi se i povišeni balkon (*kandil*) s kojeg mujezin prenosi vjernicima koji stoje vani ono što se moli i govori u džamiji.

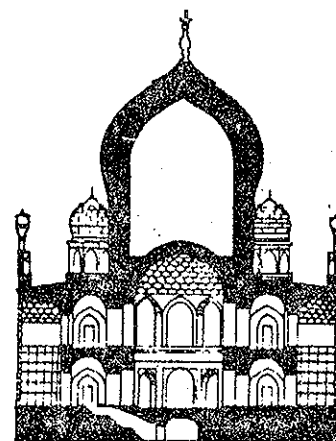
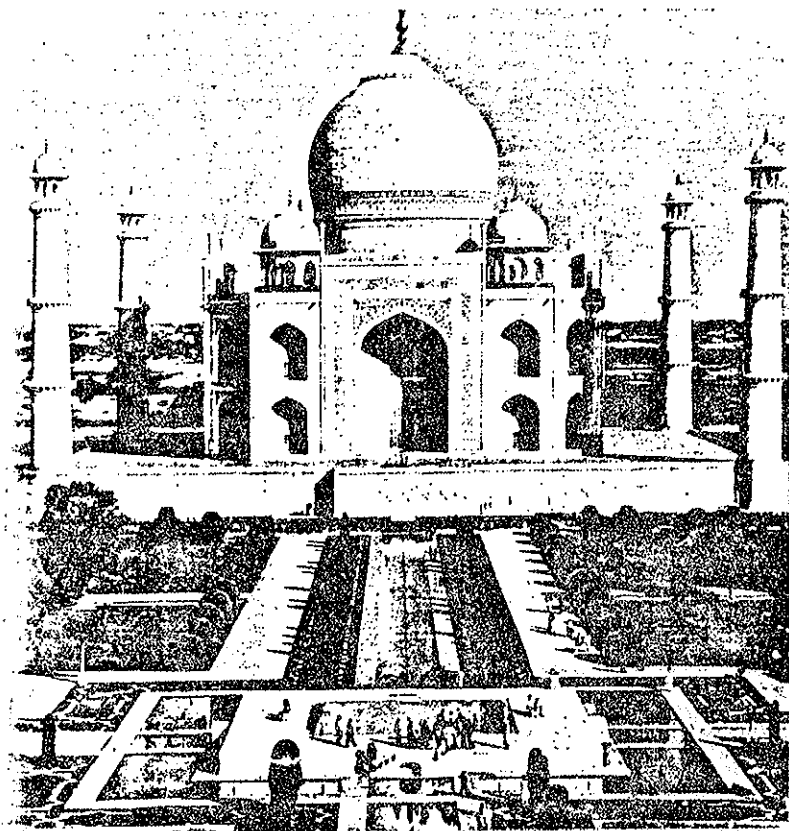
Južno od ulaza u džamiju redovito se nalazi visok i vitak toranj (*minaret, munara*), s kružnim »balkonom« na vrhu izvana s kojeg mujezin u određene satove dana poziva vjernike na molitvu. Veće džamije imaju i do četiri i više minareta.

Prostrano dvorište (*harem*) često s trijemovima (*safe*) oko džamijske gotovo je obavezan i jednako sakralan prostor. Njemu na sredini stoji česma (*šadrvana*) s tekućom vodom za obredna pranja, a redovito se nalazi sa sjeverne strane džamijske (Sl. 1a i 4a).

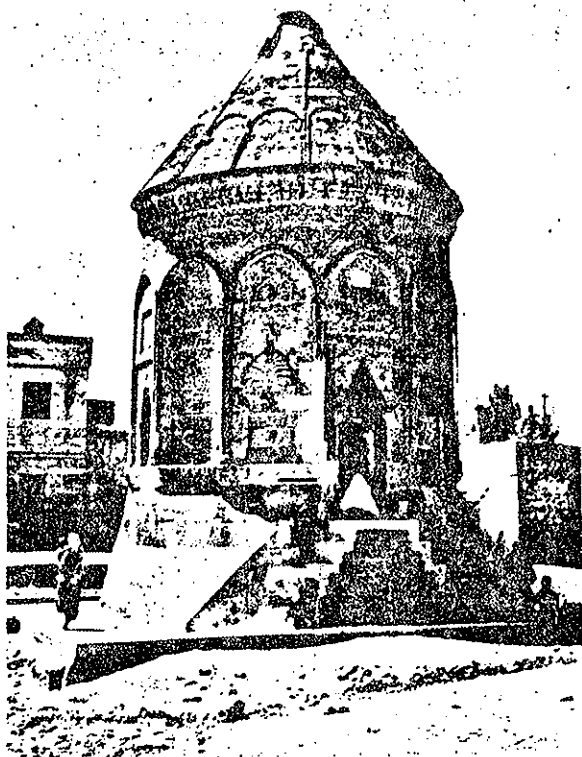
Kraj većih džamija često se nalazi niz manjih prostora za vjerske službenike, te drugi prateći prostori, medrese, biblioteke i dr. a svi su redovito nadsvedeni.

Osim džamijske u nekim područjima islama (kod Seldžuka npr.) javlja se još jedan oblik sakralne arhitekture, a to su građevine nad grobovima istaknutih ljudi — *gumbet* ili *turbe*. Obično imaju kružni tlocrt, a ponekad i zvjezdast ili poligonalan. Izvana i iznutra ukrašeni su arhitektonskom plastikom a izvana na vrhu kružno teče natpis (Sl. 6-8).

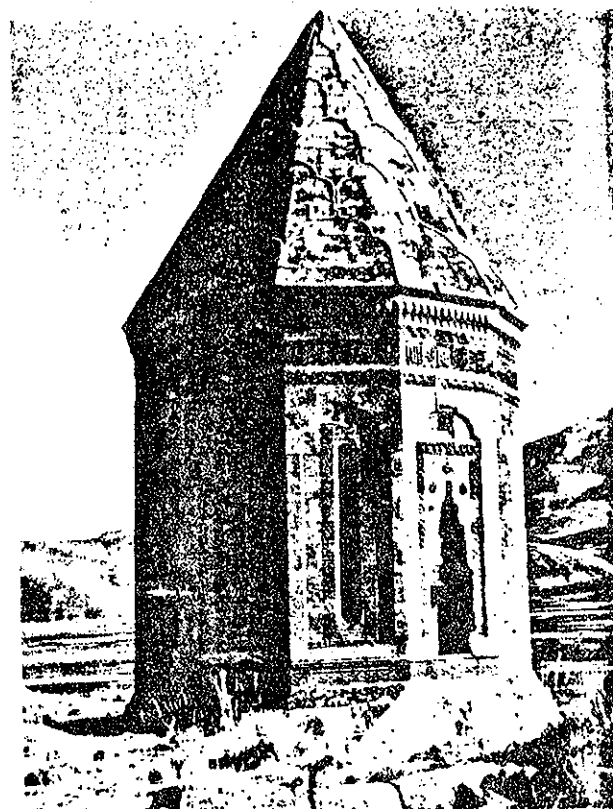
Premda je funkcionalnost prostora gotovo identična na čitavom ogromnom prostoru islama, raznolikost pojedinih područja odražavat će se tek na detaljima i vanjskom oblikovanju. Ipak na cjelokupnoj islamskoj arhitekturi postoji jedan karakterističan detalj, koji se tokom vjekova gotovo i nije mijenjao, a to je luk otvora (prozora i vratiju) koji

Sl. 6. Turbe (mauzolej) Tadž-mahal u Agri, Indija (1630. g.)
a) Pogled b) Presjek

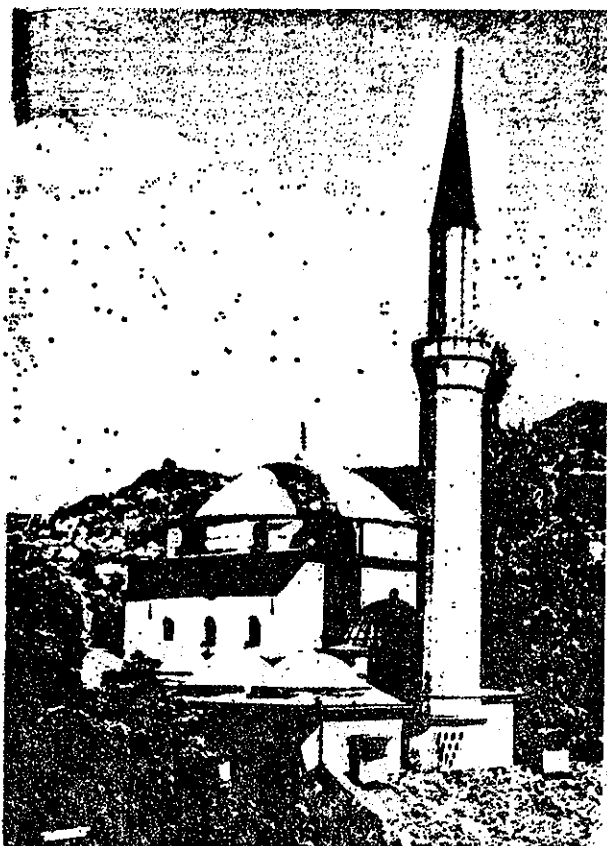
Sl. 7. Gumbet (turbe) u Kajsariju
(1276. g.)

Sl. 8. Gumbet (turbe) princeze Hatumu u Ahlatu (1321. g.)

ima dva oblika: potkovasti (pretežno na Istoku) i poput »magarećih leđa« (pretežno na Zapadu).. U obliku potkovastog luka često će biti građene i kupole.

I kod nas su u razdoblju od 15. do 20 stoljeća sagrađene brojne džamije. Među njima se i veličinom i dekoracijom posebno ističe Gazi Husrevbegova džamija u Sarajevu, sagrađena 1531. godine (Sl. 9). Od

Sl. 9. Gazi Husrev-begova džamija u Sarajevu (1531. g.)

novijih džamija jedno od vrijednijih ostvarenja je džamija u Zagrebu sagrađena 1984. godine (arh. Đ. Čelić). potpuno modernim arhitektonskim »jezikom«, koji dolazi do izražaja posebno na vanjštini.

LITERATURA:

DAVID TALBOT RICE, *Islamska umetnost*, Jugoslavija, Beograd, 1968.
HEBERT POTHORN, *Das grosse Buch der Baustile*, München, 1982.
RENÉ HYGHE, *L'Art et l'homme*, Paris, 1937.